

HRVATSKA PARAGVAJSKA PISMA

(Mirjana Polić Bobić – Mijo Korade, *Paragvajska pisma /Ivan Marchesetti i Nikola Plantić: isusovci u Paragvajskoj provinciji Družbe Isusove/, Matica hrvatska, Zagreb, 2015.*)

Pridjevom „hrvatska” u naslovu ovoga prikaza i ocjene knjige nastoji se već na početku istaknuti da je tematika i „naša hrvatska” iako naslov knjige ponajprije usmjeruje na Paragvaj, mnogim Hrvatima zagonetnu ili slabo poznatu južnoameričku državu. Podnaslov *Ivan Marchesetti i Nikola Plantić: isusovci u Paragvajskoj provinciji Družbe Isusove* potiče znatiželju najavom da je riječ o dvojici hrvatskih isusovaca.

Knjiga ima dva dijela: *Ivan Marchesetti /Juan Bautista Marqueseti* (prvi dio) i *Nikola Plantić* (drugi dio). Triju poglavlja u prvom dijelu knjige (*Paragvajske misije u okviru opće i kulturne povijesti kolonijalne Amerike, Pisma Juana Bautiste /Ivana Krstitelja/ Marquesetija i Pisma i tekstovi u kojima se spominje Juan Bautista Marqueseti*) autorica je istaknuta hrvatska znanstvenica, jedna od najuglednijih hispanistica u svijetu, profesorica dr. sc. Mirjana Polić Bobić, redovita profesorica Filozofskog fakulteta u Zagrebu, a dvaju poglavlja (*Paragvajske redukcije: jedinstven socijalni eksperiment u povijesti čovječanstva /Društveni i gospodarski aspekt/ i Ivan Krstitelj Marchesetti /Juan Bautista Marqueseti/ u paragvajskim redukcijama*) autor je hrvatski isusovac prof. dr. sc. Mijo Korade, redoviti profesor Katoličkoga bogoslovnog fakulteta u Zagrebu. On je i autor prvoga poglavlja drugoga dijela knjige (*Nikola Plantić i legenda o kralju Nikoli u hrvatskoj historiografiji i publicistici*), a profesorica dr. sc. Mirjana Polić Bobić autorica je drugoga poglavlja (*Pisma iz prepiske Nikole Plantića*).

Izrazito svrsishodna uvodnica u cijelu knjigu je kratki i poticajni *Predgovor* koji je napisala profesorica Polić Bobić. Ponajprije je istaknula da su u knjizi objavljeni „u španjolskom izvorniku i u prijevodu na hrvatski pisma dvojice isusovaca iz nekadašnje Austrijske provincije Družbe Isusove, kojoj su u prošlosti pripadale i hrvatske zemlje”: Ivana Krstitelja (Giovannija Battiste) Marchesettija i Nikole Plantića koji su bili „misionari u Paragvajskoj provinciji Družbe Isusove u 18. stoljeću”, a „u literaturi izvan Hrvatske poznati su pod svojim hispaniziranim imenima

i prezimenima, prilagođenima španjolskoj grafiji: Juan Bautista Marqueseti i Nicolás Plantich". Riječanin „Marchesetti je umro u misijama ne-
tom prije protjerivanja Družbe Isusove iz Novog svijeta 1767. godine”, a Zagrepčanin „Plantić se sa subračom vratio u Europu i do kraja života živio u Hrvatskoj”.

U *Predgovoru* je posebno istaknuta zahvalnost za pisma dvojice hrvatskih isusovaca vrlo uglednome hrvatskom političkom iseljeniku Milanu Blažekoviću koji ih je pronašao u argentinskome državnom arhivu.

* * *

U prvome, sintetskom poglavlju *Paragvajске misije u okviru opće i kulturne povijesti kolonijalne Amerike* profesorica Polić Bobić sustavno je predstavila Paragvajsku provinciju Družbe Isusove (osnovanu 1604.) koja je obuhvaćala dijelove „današnje Argentine, Urugvaja, Čilea, Bolivije i Paragvaja” na kojima je „izgrađena gusta mreža misija”. Najveći je „procvat” imala od 1641. do „prvih desetljeća 18. stoljeća”, a ukinuta je 1767. „političkom odlukom španjolske Krune”. Taj je „Družbin projekt sustava misija” koji je nazivan „Gvaranskom Republikom” prema najbrojnijem indijanskom narodu na tom teritoriju, istaknula je autorica, „od početka bio slavljen i osporavan, napadan i branjen u zapadnoeuropskoj kolonijalnoj politici, u političkoj filozofiji ali i u samoj Katoličkoj crkvi”.

Dio toga prvoga poglavlja pod posebnim naslovom *O pisanoj ostavštini Paragvajске provincije* posvetila je pisanim dokumentima koji su uglavnom nastali u 17. i 18. stoljeću. Premda su mnogi zagubljeni ili uništeni, jasno je dokazala da je Družba Isusova nastojala u Paragvajskoj provinciji stvoriti kršćansko društvo „socijalno i gospodarski različito od europskoga, koje je trebalo pružiti mogućnost vraćanja iskonskim vrijednostima kršćanstva”.

U dijelu prvoga poglavlja pod naslovom *Paragvajске misije i politička misao renesanse. Misije i rasprave o iberskom kolonijalizmu* autorica je sustavno i zanimljivo raspravljala o zamislama tih misija kao temeljima „jednoga novog društvenog poretka”. Sugestivno je zaključila da „ideju misije valja ponajprije sagledavati na pozadini renesansnih političkih teorija, točnije, utopijske misli”, zato što je neosporno „utopijsko nadahnuće” u njezinu korijenu jer se u doba objave *Utopije* Thomasa Morea počelo „po Europi” gledati na „još nedefinirani Novi svijet” kao prostor „ostvarenja utopijskih vizija”.

Na kraju poglavlja autorica je zaključila da su misije od svojih začetaka bile planirane „kao zajednice u kojima je bilo mnogo lakše ostvariti ideal jednakosti u siromaštvu nego u vanjskome svijetu koji je bio organiziran u kastinsko društvo”, stoga su „paragvajske misije sa svojim osobitim gospodarskim sustavom bez valute bile suprotnost ostatku kolonijalnog društva, ali i jedinstven obrazac u svjetskim razmjerima”. Ustvrdila je također, među ostalim, kako su mnogi povjesničari prepoznali „prijezir paragvajskih misionara prema bogatstvu koje je tada držalo u rukama peruansko svećenstvo”, a isusovački su misionari na „takvo ponašanje gledali kao izdaju kršćanskih ideala”. U stvaranju tog oblika specifične, „zasebne civilizacije”, hrvatski je isusovac Juan Bautista Marqueseti, ako se zaključuje „po njegovim pismima i po svjedočenju drugih o njemu”, „bio jedan od onih sigurnih potporanja koji su strpljivim, svakodnevnim misionarskim radom u anonimnosti tijekom desetljeća osiguravali njegovu opstojnost i napredak” ostvarujući „ideal misionarskog djelovanja”.

Pozorno je autorica sintetizirala postojeća bavljenja tom znanstvenom problematikom, ali i ilustrativno izložila vlastita istraživanja i promišljanja te usmjerila na potrebu novih interdisciplinarnih istraživanja. U njezinim se zaključcima očituje vrhunska elokvencija te smisao za jezgrovito izlaganje odgovora na pitanja na koja se može odgovoriti samo nakon usustavljenih uvida u povijesne izvore. Očitovala je uzornu konzistentnost prosuđivanja i vrhunsku skladnost izlaganja neosporne argumentacije u interdisciplinarnom pristupu toj znanstvenoj problematici. Izvrsno je strukturirala cijeli tekst, postupno i stupnjevito, a nastojala je unijeti što više izvornosti u komentiranje i procjenu povijesnih činjenica. U njezinu znanstvenom diskursu nema brzog ili lakog zaključivanja bez čvrstih potkrjepljenja i otvaranja novih vidika za istraživače te motivirane čitatelje koje će lako pridobiti jer suptilno određuje i logički usklađuje istraživačke izazove.

U uvodu drugog poglavlja prvoga dijela knjige hrvatski isusovac, profesor Korade pozorno je predstavio *Paragvajske redukcije: jedinstven socijalni eksperiment u povijesti čovječanstva (Društveni i gospodarski aspekt)*. Svrishodno je objasnio da su redukcije uspostavljene kao organizirana naselja u kojima su nomadski Indijanci bili priučavani na stabilan život, a sva su bila slično izgrađena „u grčko-rimskom stilu, s višekratnim stambenim zgradama u četverokutu te crkvom i velikim trgom

u sredini". Prakticirala se u tim naseljima redovita kršćanska pouka, svakodnevni odlazak u crkvu, primanje sakramenata, različite vjerske svečanosti koje su pratile glazba i pjevanje, a rad je na poljima, radionicama i tvornicama trajao šest sati: „ostalo vrijeme djeca su posvećivala školskoj izobrazbi, igri i kulturnim aktivnostima, a odrasli slobodnim aktivnostima i sportu". Priređivane su u redukcijama „zabave, plesovi, koncerti, kazališne predstave, vojničke vježbe i različite igre", „svi su polazili nastavu na gvaranskome jeziku", „sposobniji" su dodatno „učili španjolski, latinski i matematiku", a „postojale su bolnice, starački domovi, posebni sistemi dovoda pitke vode i kanalizacija".

Mnoštvo je zanimljivih povijesnih podataka autor izložio na temelju opsežne literature i drugih izvora u posebnim odjeljcima poglavlja: *Po stanak i razvoj redukcija*, *Položaj redukcijskoga grada i društveni život*, *Gospodarstvo – poljodjelstvo i ratarstvo*, *Yerba mate u „državi mate"* te *Motivi i svrha redukcija*. Vrlo je zanimljiva isusovačka borba protiv alkoholizma među Indijancima koje su usmjerivali na čaj „mate" umjesto alkoholnih pića.

Treće poglavlje *Ivan Krstitelj Marchesetti (Juan Bautista Marqueseti) u paragvajskim redukcijama* prof. Korade započeo je tvrdnjom da je taj Riječanin bio jedini hrvatski isusovac koji je djelovao u paragvajskim redukcijama, a zatim je u skladu s povijesnim izvorima i literaturom predočio njegov život i djelo te izobilje „zanimljivih podataka o prilikama, životu i sudbini pojedinih gradova toga intrigantnog društvenog eksperimenta". Među ostalim je istaknuo da je Ivan rođen 1704. u plemićkoj obitelji u Rijeci, polazio pučku školu u rodnom gradu, „kod isusovaca gimnaziju, te se pri kraju šestog razreda" prijavio u Isusovački red, a godine 1720. položio ispit „kod jednoga patera Riječkoga kolegija, koji je trebao provjeriti je li prikladan" za taj svećenički red. S metodičkih gledišta iznimno je zanimljiv zapisnik toga ispita u kojem se ističe da „nikakve mane" nema „u sluhu i u govoru, ispravno izgovara slovo r", „talentiran je i ima dobru sposobnost rasuđivanja te posebno govornički dar", „dobra je vladanja, poslušan i sklon kreposti, pobožnom i svemu dobrom" te da „dobro govori latinski, talijanski i hrvatski". Uz tu je vrlo zanimljivu činjenicu Korade poticajno pridodao u bilješki da je iz Rijeke u 17. i 18. stoljeću bilo „mnogo isusovaca" te da su svi „ili talijanskoga ili hrvatskoga prezimena, govorili hrvatski i talijanski" što svjedoči kako

su se „i starinom talijanske obitelji bile uklopile u riječku sredinu u kojoj je živjela većina Hrvata”.

Profesor Korade zatim je naveo da Ivan Krstitelj Marchesetti „1720. ulazi u bečki novicijat, u kojemu uz redovitu dvogodišnju formaciju nakratko predaje u gimnazijama u Goriziji i Rijeci”, filozofiju također studira u Beču, „teologiju u Grazu, gdje je 1733. zaređen za svećenika”, a već u jesen te godine određen je za prekomorske misije pa je iz španjolskoga Cádiza otplovio početkom 1734. u paragvajske misije. Tri je godine u Córdobi učio španjolski i indijanske jezike pripremajući se za rad u redukcijama. Bio je misionar na Rio Uruguayu, župnik i upravitelj redukcije Apostoles, „upravitelj i inovator u redukciji Nuestra Señora de Fe na rijeci Tebicuary”, župnik u San Joseu, a preminuo je u Candelariji (7. veljače 1767.). „U svjetlu korespondencije i drugih spisa” (zapisnika, potvrđnica, pisama, popisa misionara, kataloga itd.) povjesničari ga apostrofiraju, ustvrdio je Korade, kao jednog od najboljih misionara u Paragvajskoj provinciji.

Prijepis iz rukopisa, prijevod na hrvatski i bilješke u poglavlju *Cartas de Juan Bautista Marqueseti – Pisma Juana Bautiste (Ivana Krstitelja) Marquesetija* napravila je profesorica Polić Bobić. Složen je to stručni i znanstveni posao koji je mogla obaviti samo vrhunska znanstvenica i prevoditeljica s izvrsnim poznavanjem španjolskoga koji je bio u uporabi u 18. stoljeću. Dragocjene su opsežne bilješke (na španjolskome i hrvatskome) koje sustavno prate objavljena pisma na španjolskom i prijevodu na hrvatski jezik. Hrvatski čitatelji imaju iznimnu prigodu za upoznavanje južnoameričke, osobito paragvajske povijesti.

Profesorica Polić Bobić također je autorica izvrsnoga petog poglavlja: *Cartas y documentos en que se menciona a Juan Bautista Marqueseti – Pisma i tekstovi u kojima se spominje Juan Bautista Marqueseti*. Ponajprije je locirala i predstavila različite interdisciplinarne izvore, pažljivo prepisala tekstove iz rukopisa, a zatim ih je prevela na hrvatski te uzorno oblikovala dragocjene bilješke. Poticajno je sugerirala kako se gotovo u svim pismima *Juan Bautista Marqueseti* spominje u pozitivnom kontekstu. To poglavlje također prikladno pokazuje autoričino iznimno umijeće iznalaženja dragocjenih povijesnih izvora i procjenu njihove važnosti, stoga se može neosporno ocijeniti uzornim znanstvenim doprinosom u istraživanju života i djela toga znamenitoga hrvatskoga isusovca.

* * *

Prvo je poglavlje drugoga dijela knjige profesor Korade naslovio: *Nikola Plantić i legenda o kralju Nikoli u hrvatskoj historiografiji i publicistici*. U kratkome uvodnom tekstu ponajprije sažeto je istaknuo da je Zagrepčanin Nikola Plantić bio „jedinstveni lik u hrvatskoj povijesnoj i kulturnoj baštini” koji je „na području koje danas pripada Argentini”, bio profesor u tada najpoznatijem sveučilištu” u Córdoba, „filozofski pisac” i „poglavnik u isusovačkom kolegiju u Buenos Airesu”, vjerojatno prvi „Hrvat koji djeluje u današnjem Urugvaju, njegovu današnjem gradu Montevideu”, a nakon povratka u domovinu bio je prvi „profesor Svetog pisma na zagrebačkoj Akademiji, kajkavski pisac i priređivač latinske gramatike”.

Sve te uvodne tvrdnje Korade je brižno obrazložio i potkrijepio u posebnim dijelovima poglavlja. Tako u dijelu *Životopis misionara Nikole Plantića*, koji je također napisan na temelju opsežne literature i bogatih povijesnih izvora, može se saznati da je rođen 1720. u Zagrebu, školovao se kod isusovaca u rodnom gradu, u isusovački red ušao 1736. u Beču, studirao filozofiju u Grazu (1738. – 1741.), bio gimnazijski profesor u Zagrebu 1742. godine, u Varaždinu 1743. predavao sintaksu u četvrtom razredu gimnazije te bio nedjeljni propovjednik, a 1744. u Požegi „predaje poetiku i retoriku” te istodobno je „upravitelj đačke Marijine kongreacije i kućni kroničar”. U školskoj godini 1744./1745. započeo je studij teologije u Trnavi, a zaređen je za svećenika 1747. Nakon što je određen za prekomorske misije, oputovao je preko Beča u španjolski Cádiz gdje je stigao 24. prosinca 1747., a odatle je u jesen 1748. otplovio sa skupinom misionara u Buenos Aires u koji su stigli na Novu godinu 1749. Na Sveučilištu u Córdoba završio je četvrtu godinu teologije, a zatim je u toj glasovitoj sveučilišnoj ustanovi od 1750. bio: kućni ministar, tri godine profesor filozofije, pa četiri godine teologije i napokon dvije godine *repetitor humaniorum*, tj. profesor koji je zadužen za pripremu mladih isusovaca za profesorski posao, što je iznimno važan podatak za povijest hrvatske metodike nastave govorništva (propovjedništva) na španjolskom i gvaranskom jeziku. U Buenos Airesu je od 1762. u Velikom kolegiju: „prefekt škole i dušobrižnik” te „od 1765. najprije godinu i pol vicerektor, a godine 1766. i rektor”. U Montevideo je stigao početkom 1767. na „novu dužnost superiora tamošnje rezidencije”, ali samo nakon pola godine došla je do isusovaca obavijest da će ih uhititi i prognati u Europu. Plantić nije uhićen jer je trebao predati rezidenciju,

ali i on se u jesen 1767. morao vratiti u Buenos Aires iz kojega je početkom 1768. otplovio s misionarima u Španjolsku.

Iz Koradina preglednoga teksta može se zaključiti da je neprekidno imao sveučilišne obveze, stoga najvjerojatnije nije radio u redukcijama. Nakon što se vratio u Zagreb, u akademskoj godini 1770./1771. prvi je profesor *Svetog pisma* na zagrebačkom studiju teologije. Postao je 2. ožujka 1771. rektor kolegija u Varaždinu. Nakon zabrane Družbe Isusove 1773. u tome je gradu „hrvatski svetački propovjednik i upravitelj bivše isusovačke crkve Marijina Uznesenja”, a umro je u Varaždinu 15. lipnja 1777. te pokopan u crkvi sv. Nikole.

U oblikovanju toga životopisa profesoru Koradi ponajviše je pripomogla Plantićeva autobiografija koju je napisao 1776. u Varaždinu, a morali su je napisati svi pripadnici zabranjene Družbe Isusove. Vrlo je zanimljiv njezin početak:

„Nikola Plantić, Hrvat Zagrepčanin, ima pedeset šest godina. Bio je član Družbe Isusove trideset i sedam godina...”

U dijelu poglavlja *Pisana djela Nikole Plantića* pozorno su opisana i obrazložena „poznata tri Plantićeva djela, od kojih su dva ostala u rukopisu”. Prvo *Tractatus in logica Aristotelis interiora* sadrži njegova predavanja filozofije u Córdoba koja je 1752. zabilježio njegov student Gregorio A. Álvarez de Sosa. U obrazloženjima se profesor Korade poslužio navodima iz rada Milana Blažekovića i drugih istraživača Paragvajске provincije.

Drugo poznato Plantićevo djelo *Kratko vpeljavanje u diačkom govorenju*, kako ističe Korade, prijevod je „njemačke prerade latinske gramatike isusovca Manuela Álvareza, 1773. – 1774.)” koja je izazivala veliku stručnu i znanstvenu pozornost. Prema Koradinoj ocjeni i pohvali uzorno se bavio tom gramatikom hrvatski jezikoslovac prof. dr. sc. Alojz Jembrih čije je vrlo vrijedno znanstveno istraživanje itekako poslužilo i za stvaranje zaključaka u prvom poglavlju drugoga dijela knjige.

Dolazio je Korade do zaključaka i na temelju radova Miroslava Vanina koji se početkom 20. stoljeća sustavno bavio Plantićevim životom i djelom. Posebno su zanimljiva njegova zapažanja, tvrdnje i navodi o učenju latinskoga jezika u kojima se pozivao na Vaninovu knjigu *Isusovci i hrvatski narod*. Sugestivno je komentirao kontekst nastanka te gramatike i sustavno obrazložio onodobne hrvatske školske potrebe. Poticajno je naveo riječi rektora Varaždinskoga kolegija Petra Skenderlića koji

je promovao hrvatski kao nastavni jezik, zato što djeci nije bilo moguće nametnuti „učenje latinskoga jezika pomoću posve nepoznatoga njemačkog jezika”, pa je u skladu s time zagovarao prevođenje njemačkog izdanja latinske gramatike na hrvatski jezik. Potkrijepio je to isusovačkim običajima da su „pravila latinske slovnice dosad tumačili hrvatskim jezikom, jedinim, što ga malne svi donose od kuće i u ovu i u ostale” gimnazije u Hrvatskoj, stoga je neodgodivo bila potrebna latinsko-hrvatska gramatika.

Pobosna y kratka za vszaki dan meszecz premislyavanya: vszem szveto sivetí, y szrechno vumreti selyechem kruto hasznovita (Varaždin, 1775.) jedino je otisnuto Plantićevo djelo u kojem se nalaze propovijedi ili razmatranja „u kojima na jednostavan način govori jednostavnom čovjeku i koristi se slikama bliskim svakodnevnom životu i razmišljanju”. Korade pretpostavlja da je bilo nekoliko Plantićevih rukopisnih priručnika u kojima su se nalazila njegova predavanja, ali nisu još pronađeni.

U dijelu poglavlja *Legenda o kralju Nikoli I. Paragvajskom* Korade se bavi „pričama”, legendama i predajama o Plantićevu kraljevanju u Paragvaju. Slijedeći Miroslava Vanina koji je 1917. izrijekom odbacio tezu da je Plantić bio kralj, opovrgnuo je te „priče” bez skrivanja svojih metodoloških stajališta, tvrdeći, kao što su to činili mnogi prije njega, da su to objede „ambicioznih Portugalaca” koje su naškodile općenito isusovcima. Katkada nije skrivao emocije tijekom argumentiranog raspravljanja o ukinuću Družbe Isusove (1767.). Međutim, budući da je isusovac, razumljivo je to njegovo nastojanje davanja barem skromnog doprinosa reafirmaciji Družbe Isusove koja je imala velike uspjehe u Paragvaju i pomogla civilizacijskoj preobrazbi starosjeditelja uz zaštitu njihovih interesa i običaja.

Legendu o „kralju Nikoli” mnogi su desetljećima prenosili bez izravnih dokaza, stoga je Korade povelik dio svoje rasprave „*Paragvajski kralj Nikola Plantić u hrvatskoj historiografiji i publicistici*” posvetio demantiranju tih legendi s čvrstih znanstvenih pozicija. Svrsishodno je izdvojio i komentirao tekstove hrvatskih povjesničara i drugih znanstvenika koji su se bavili Plantićevim životom i djelom: Baltazara Adama Krčelića, Adama Oršića, Nikole Horvata, Ivana Kukuljevića Sakcinskoga, Đure Stjepana Deželića, Tadije Smičiklase, Antuna Cuvaja, Miroslava Vanina, Stjepana Srkulja, Franje Bučara, Alojza Jembriha, Milana Blažekovića i drugih. S različitih stajališta neki su tvrdili da je Plantić uistinu bio kralj, primjerice Đuro Stjepan Deželić, a slično i Antun Cuvaj, povjesni-

čar hrvatskoga školstva, ali i Franjo Bučar je uporno ponavljao legendu o „Plantiću kao kralju”.

Navodi iz njihovih tekstova pokazuju kako je profesor Korade suprotstavljao različita stajališta o Nikoli Plantiću sukladno znanstvenim načelima, ali i dobro selekcionirao izvore čime je pokazao izrazito objektivni pristup dotičnoj znanstvenoj problematici. Premda se u njegovu tekstu katkada nađu i mogućnosti za dodatne asocijacije pa i neke dvojbe, nije nigdje prekinuta lančana sveza znanstvenog raspravljanja, svrshodnoga postavljanja te suprotstavljanja teza i protuteza.

Poglavlje *Cartas de la correspondencia de Nicolás Plantich – Pisma iz prepiske Nikole Plantića* sadrži prijepis iz rukopisa na španjolskome, odličan prijevod na hrvatski jezik i dragocjene bilješke profesorice Polić Bobić. Sve je predstavljeno usporedno i uzorno pregledno: na španjolskom i hrvatskome. Posebno su dojmljive i poticajne bogate bilješke u kojima je mnoštvo neočekivanih podataka, stoga i to poglavlje zaslužuje neštedljivu pohvalu.

* * *

Dvodijelna knjiga *Paragvajska pisma* iznimno je zanimljiva i poticajna, a zasigurno će izazivati pozornost povjesničara, jezikoslovaca (hispanista, kroatista, latinista i dr.), zemljopisaca, antropologa i mnogih drugih znanstvenika, ali i širokog čitateljstva jer u izobilju donosi povijesne činjenice koje izazivaju veliku znatiželju. Dragocjeni su hrvatski znanstveni doprinosi hispanističkim istraživanjima.

Svako poglavlje je započeto prikladnim određenjem autorskih istraživačkih izazova, a zatim je slijedilo jezgrovito motivacijsko izlaganje koje je svrshodno usmjereno na potencijalne čitatelje. Tako su autori osiguravaju visok stupanj čitateljskoga interesa i motivacije za praćenje znanstvenog izlaganja koje je obogaćeno jasnim navodima iz relevantnih izvora, stoga nema u knjizi neargumentiranih tvrdnji jer sve je očito bilo podvrgnuto sustavnoj provjeri povijesnih podataka koji su često prezentirani u bilješkama. Izrazito su uvjerljive, katkada slikovite i dojmljive, s jasnim utemeljenjem na sigurnoj metodologiji.

Međutim, razvidne su značajne razlike u znanstvenom pristupu: vrlo cijenjene hispanistice i vrlo cijenjenog isusovca. Njihovi specifični raspravljački stilovi jasno se očituju u načinu izlaganja: prof. Polić Bobić potpuno je usmjerena na strogo znanstveno izražavanje, a profesor Ko-

rade katkada slijedi isusovačka načela ublažavanja tvrdnji. Ipak, ni slučajno nije sklon naglom zaključivanju ni suvišnom teoretiziranju.

U završnoj ocjeni potrebno je još jednom apostrofirati i pohvaliti sveprisutnu jasnoću i određenost ciljeva, razgovijetnu svrhu istraživanja te sugestivnu argumentaciju koja je izložena prikladnim redoslijedom. Cijela knjiga *Paragvajska pisma* zaslužuje izvrsnu ocjenu, najljepšu pohvalu i svesrdni poziv na pažljivo čitanje.

Drijenka Pandžić Kuliš